

Henning Fonsmark, *Den suveræne dansker – et idepolitisk essay om det optimale demokrati*, København: Gyldendal, 1990, 125 s.

Både i daglige diskussioner og ved højtidelige lejligheder er det almindeligt at gå ud fra som givet, at vi har demokrati i Danmark, og at dette demokrati er en væsentlig og værdifuld del af den danske kultur.

I betragtning af demokratiets centrale placering i det danske samfund er det bemærkelsesværdigt, hvor lidt danskere har bidraget til udviklingen af demokratisk teori. Bortset fra Alf Ross og Hal Koch er det meget få danskere, der i efterkrigstiden har skrevet bøger om dette emne. Det er derfor spændende, at Henning Fonsmark har taget det op. Først skrev han i *Historien om den danske utopi* (1990) et »idépolitisk essay om danskernes velfærdsdemokrati«, hvor han opstillede tre modeller for demokrati og behandlede dem ud fra en grundopfattelse, som var stærkt påvirket af Alf Ross' syn på demokratisk styre. Og nu foreligger bogen *Den suveræne dansker*, der præsenteres som »et idépolitisk essay om det optimale demokrati«, og som indledes med et håb om, at den vil inspirere danskerne til en drøftelse af »deres efterhånden traditionsbestemte styreform«. Jeg deler helt dette håb.

Desværre er bogen efter min vurdering en skuffelse. Medens *Den danske utopi* var veldokumenteret og kritisk-analyserende, er denne bog spekulativ og hviler på et mindre velinformeret grundlag. Fremstillingen har karakter af fremsættelse af postulater, der efterfølges af tvivlsomme logiske slutninger. Det angiveligt formulerede formål – »et sagtmodigt forsøg på at gennemtænke, hvad der i grunden var meningen med at betro den politiske suverænitet til den enkelte« (p. 19) – opfyldes ikke, fordi udgangspunktet er forkert, fordi analysen er uholdbar, og fordi formålet glemmes undervejs.

Udgangspunktet er forkert, fordi Fonsmark tror, at han kan finde frem til demokratiets kerne ved at nærlæse den amerikanske uafhængighedserklæring fra 1776 og den franske menneskerettighedserklæring fra 1789. Det er måske nok en rigtig vurdering, at disse to dokumenter »viste sig at få en fuldkommen skelsættende magt over den måde, vi har valgt at indrette samfund på« (p. 25), men deraf følger jo ikke, at de er demokratiske dokumenter.

Fonsmark synes helt uvidende om – eller i hvert fald undlader han at gøre opmærksom på – at demokrati i slutningen af 1700-tallet ikke blev opfattet som noget positivt i toneangivende kredse. At se disse tekster som demokratiske, er udtryk for en anakronistisk fortolkning, fordi de ikke var tænkt som indeholdende demokratiske grundprincipper, og når Fonsmark vælger at fortolke dem som demokratiske, er det kun udtryk for, at han selv mener, at de indeholder de principper, som han mener bør være demokratiets kerne.

En anden fortolkning – og mere i overensstemmelse med samtidens selvforståelse – er, at disse klassiske skrifter først og fremmest var udtryk for en republikansk tankegang vendt mod de enevældige tendenser i datidens monarki, og at de mere er i tråd med den politiske liberalisme end med demokratiet.

Den amerikanske uafhængighedserklæring fra 1776 udsprang af oprøret mod den engelske krone og det vilkårlige styre, som de amerikanske kolonister mente

Henning Fonsmark, *Den suveræne dansker – et idepolitisk essay om det optimale demokrati*, København: Gyldendal, 1990, 125 s.

Både i daglige diskussioner og ved højtidelige lejligheder er det almindeligt at gå ud fra som givet, at vi har demokrati i Danmark, og at dette demokrati er en væsentlig og værdifuld del af den danske kultur.

I betragtning af demokratiets centrale placering i det danske samfund er det bemærkelsesværdigt, hvor lidt danskere har bidraget til udviklingen af demokratisk teori. Bortset fra Alf Ross og Hal Koch er det meget få danskere, der i efterkrigstiden har skrevet bøger om dette emne. Det er derfor spændende, at Henning Fonsmark har taget det op. Først skrev han i *Historien om den danske utopi* (1990) et »idépolitisk essay om danskernes velfærdsdemokrati«, hvor han opstillede tre modeller for demokrati og behandlede dem ud fra en grundopfattelse, som var stærkt påvirket af Alf Ross' syn på demokratisk styre. Og nu foreligger bogen *Den suveræne dansker*, der præsenteres som »et idépolitisk essay om det optimale demokrati«, og som indledes med et håb om, at den vil inspirere danskerne til en drøftelse af »deres efterhånden traditionsbestemte styreform«. Jeg deler helt dette håb.

Desværre er bogen efter min vurdering en skuffelse. Medens *Den danske utopi* var veldokumenteret og kritisk-analyserende, er denne bog spekulativ og hviler på et mindre velinformeret grundlag. Fremstillingen har karakter af fremsættelse af postulater, der efterfølges af tvivlsomme logiske slutninger. Det angiveligt formulerede formål – »et sagtmodigt forsøg på at gennemtænke, hvad der i grunden var meningen med at betro den politiske suverænitet til den enkelte« (p. 19) – opfyldes ikke, fordi udgangspunktet er forkert, fordi analysen er uholdbar, og fordi formålet glemmes undervejs.

Udgangspunktet er forkert, fordi Fonsmark tror, at han kan finde frem til demokratiets kerne ved at nærlæse den amerikanske uafhængighedserklæring fra 1776 og den franske menneskerettighedserklæring fra 1789. Det er måske nok en rigtig vurdering, at disse to dokumenter »viste sig at få en fuldkommen skelsættende magt over den måde, vi har valgt at indrette samfund på« (p. 25), men deraf følger jo ikke, at de er demokratiske dokumenter.

Fonsmark synes helt uvidende om – eller i hvert fald undlader han at gøre opmærksom på – at demokrati i slutningen af 1700-tallet ikke blev opfattet som noget positivt i toneangivende kredse. At se disse tekster som demokratiske, er udtryk for en anakronistisk fortolkning, fordi de ikke var tænkt som indeholdende demokratiske grundprincipper, og når Fonsmark vælger at fortolke dem som demokratiske, er det kun udtryk for, at han selv mener, at de indeholder de principper, som han mener bør være demokratiets kerne.

En anden fortolkning – og mere i overensstemmelse med samtidens selvforståelse – er, at disse klassiske skrifter først og fremmest var udtryk for en republikansk tankegang vendt mod de enevældige tendenser i datidens monarki, og at de mere er i tråd med den politiske liberalisme end med demokratiet.

Den amerikanske uafhængighedserklæring fra 1776 udsprang af oprøret mod den engelske krone og det vilkårlige styre, som de amerikanske kolonister mente

tilsidesatte deres interesser. Erklæringen var ikke demokratisk i sin egen selvforståelse, og de principper, som den hvilede på, omfattede snarere klassiske forestillinger om den blandede styreform end tanken om folkestyre. Den franske menneskerettighedserklæring fra august 1789 er heller ikke et demokratisk dokument, idet dets indhold først og fremmest var et opgør med den enevældige styreform og dens standsprivilegier.

Det er derfor galt at kalde forfatterne til disse dokumenter for »demokratiets pionerer« (p. 28). De var imod enevælde, de var imod vilkårlig magtudøvelse, og de var imod ukontrolleret centralisering af magten. De var først og fremmest imod kongens enevældige, vilkårlige og ukontrollerede magtudøvelse, men de var særdeles opmærksomme på, at også flertallet kunne tiltage sig en sådan uønsket magt, og de traf alle slags foranstaltninger imod denne risiko. Det er derfor mere rigtigt at kalde dem for liberalister, specielt politiske liberalister. Fonsmarks bemærkning (p. 30), om at det blot tog tid »at gøre Demokratiet færdigt, sådan som det – i det mindste formelt – var udtænkt«, rammer derfor helt ved siden af det væsentlige. I perioden efter slutningen af 1700-tallet sker der under en stadig politisk kamp en tilnærmelse mellem – og samtidig en modifikation af – demokrati og politisk liberalisme. Det har for eksempel Robert A. Dahl langt bedre forståelse af i sin bog om *Democracy and Its Critics* (1989). Når Fonsmarks analyse er uholdbar skyldes det, at han ikke ser nogen som helst konflikt mellem demokrati og politisk liberalisme, men tværtimod identificerer dem med hinanden. Han har slet ikke blik for de ufuldkommenheder, som de eksisterende styreformers i de vestlige lande har i forhold til en ideel demokratisk styreform, og han ser alene kompromisset mellem demokrati og politisk liberalisme ud fra det problematiske i de indrømmelser, som liberalismen har måttet indrømme demokratiet. Derfor omfatter Fonsmarks tanker om en fornyelse af dansk demokrati typisk nok ændringer af dette kompromis i retning af en mere rendyrket liberalisme på det politiske område: strammere valgregler for at få færre og større partier, konstruktivt mistillidsvotum for at styrke regeringen over for parlamentet og indførelse af et andetkammer for at forbedre lovgivningens kvalitet. Kun tanken om en nemmere adgang til anvendelse af folkeafstemninger for at modvirke små og aktive interessegrupperes indflydelse modvirker denne liberalistiske tendens.

Endelig forfejder Fonsmark sit angivne formål ved at insistere på at kalde folkesuveræniteten og alles ligelige adgang til deltagelse i styret for »frihed« og samtidig tage afstand fra lighedsaspektet heri. Han sonderer mellem en »eksistentiel« frihed, som er demokratiets inderste kerne, og en »politisk« frihed, som består i retten til at gøre alt det, der ikke hindrer andre mennesker i at opnå deres frihed – jf. John Stuart Mill. For Fonsmark bliver dette et håndfast princip om det suveræne individs handlefrihed på markedet – altså en forbrugersuverænitet. Han går så langt, at han kalder denne forbrugersuverænitet for »direkte« folkesuverænitet på markedet og for »Det direkte Demokrati« (p. 80). Herefter bliver det politiske demokrati en mere »indirekte« folkesuverænitet, og det bliver demokratiets første og fornemste opgave at beskytte friheden på markedet. Den politiske liberalisme ikke blot kombineres med, men underordnes en økonomisk liberalisme, og meget betegnede begynder Fonsmark fra dette sted i bogen at tale om det »borgerlige«

demokrati og give henvisninger til teoretikere som Herbert Spencer og Robert Nozick!

Han kommer derimod ikke så meget ind på, om der skal – og hvordan der kan – sikres en »ligelig adgang til deltagelse« også på markedet, og han har tilsyneladende ingen forståelse for, at han med sin argumentation bevæger sig ud på en glidbane, der for eksempel fik en John Stuart Mill til at ende sine dage som en slags socialist. Forskellen mellem liberalister og socialister består netop i, hvordan man *politisk* skal bestemme, hvad der udelukker andre fra at opnå deres frihed, hvad der skader andre, hvad der er omfattet af »selvforsvar«, hvori trang består osv., og derfor hvor omfattende og indgående den offentlige regulering bør være. Jo mere Mill tænkte over sagen og seriøst tog hensyn til de argumenter, som andre fremførte, jo mere kunne han – selv med sit individualistiske udgangspunkt – se det berettigede i en stadig mere omfattende offentlig regulering. Mennesker lever nu engang ikke isoleret fra andre, men udfolder og udvikler sig gennem interaktionen med andre mennesker.

Efterhånden som Fonsmark opvurderer friheden og nedvurderer ligheden, bliver problemet mod slutningen af hans bog ikke at lede efter forhold, der hæmmer eller hindrer »den ligelige deltagelse« i den politiske beslutningsproces, men derimod at vurdere det danske demokrati på dets grad af stabilitet, dets sikring af en »ansvarlig, sammenhængende ledelse« og måske især dets evne til at beskytte de »suveræne« individer på markedet. Det virker her, som om Fonsmark har mere tiltro til det indre markeds disciplinerende virkning end til danskernes evne til at finde frem til rimelige og holdbare løsninger.

Palle Svensson
Institut for Statskundskab

Torben Kitaj, *Østeuropa i kort og tal*, København: Mellemfolkeligt Samvirke, 1991, 156 s., kr. 160,00.

Mellemfolkeligt Samvirke beskæftiger sig mest med u-lande, men kommunismens fald og demokratiseringen i det østlige Europa giver stof til eftertanke i alle lejre og har inspireret organisationen og dens forlag til en bogudgivelse om Østeuropa. Det sker med den begrundelse, at »Vi skylder os selv og vore naboer i Øst både at prøve på at holde styr på, hvad der sker og at prøve at forstå så meget som muligt«, som Knud Vilby skriver i forordet. Der er visse ligheder mellem u-landenes situation og Østeuropas problemer med at tiltrække udenlandske investeringer og at opnå markedsadgang. Vilby nævner, at Øst tendentielt trækker økonomiske ressourcer væk fra Syd, men bogens forfatter Torben Kitaj lader dette ligge og går i stedet til stoffet med udgangspunkt i de problemer, som udviklingen i Østeuropa gennem tiden har skabt for de enkelte lande.

Det er et tiltalende udgangspunkt, men krævende at leve op til, når man som Kitaj ikke i forvejen er specialiseret på Østeuropa og Sovjetunionen. Så meget